

ISSN: 2249-894X Impact Factor : 5.7631(UF)

Volume - 8 | Issue - 7 | April - 2019

REVIEW OF RESEARCH

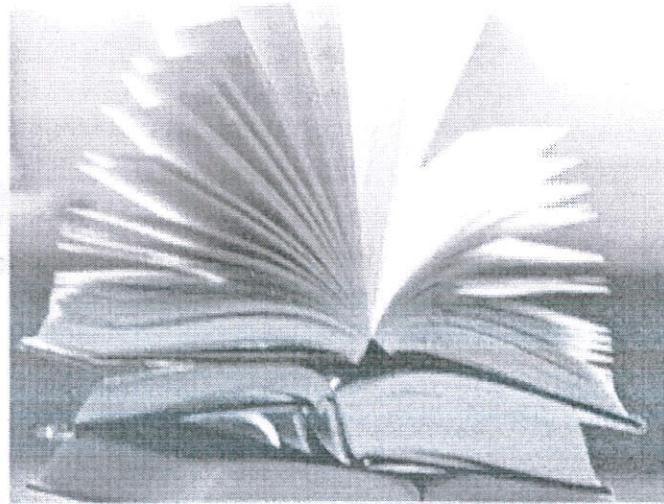
International Online Multidisciplinary Journal

Journal No.: AB51A

कादंबरी एक वाङ्मय प्रकार

डॉ. लक्ष्मण बळीराम थिट्टे

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग, कला विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,
बळदुर्ग, ता. तुळजापूर, जि. उर्मागाबाद.

डॉ. लक्ष्मण बळीराम थिट्टे

सारांश:- संस्कृतमध्ये वाङ्मयाला 'काव्य' या व्यापक अर्थाच्या संझेने संबोधले जात होते. मराठीमध्ये देखील काही काळापर्यंत हीच संझा रुढ होती. गद्य, पद्य व नाट्य यांचा विशेष कल्पन या संझेमध्ये समावेश होता. त्याकाळी याच वाङ्मय प्रकारात

Editor - In - Chief - Ashok Yakkaldevi

International Online Multidisciplinary Journal

Review of Research

Save Tree, Save Paper, Save World

ISSN NO:- 2249-894X

Impact Factor : 5.7631(UIF)

Vol.- 8, Issue -7, April -2019

Content

Sr. No.	Title and Name of The Author (S)	Page No.
1	कादंबरी एक बाह्य प्रकार डॉ. लक्ष्मण बळीराम थिटटे	1
2	Effect Of Different Warming-Up Protocols On Selected Skill Parameters Of Soccer Players Ovais Ahmad Rather and Dr. Amarpreet Singh	7
3	Impact Of Economic Globalization Dr. J. M. Salve	14
4	Exploration At Guhla, Kaithal (Haryana) Seema and Renu Shukla	19
5	Impact of Sanitation Programme & Hygiene Index Nishant Maruti Kamble	27
6	Grammaticalization of Body Part Terms in Bodo Araiswrang Basumatary	45
7	20 th Century Renowned Novelists And Their Chosen Themes – An Exploration Dr. Joghee Senthilkumar	53
8	A Study on Performance of Microfinance in India Priyanka Goyal , Sidharthi Sharma , Sneha Bhatia and Radhika	64
9	A Goal Programming Approach to Solve General Multilevel Programming Problems Shifali Bhargava	72
10	Sexism in Marvel Comic Books Dwitun Basumatary	78

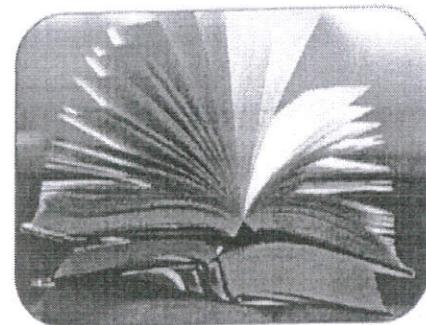

कांदंबरी एक वाइमय प्रकार

डॉ. लक्ष्मण बळीराम थिट्रे

सहाय्यक प्राध्यापक, मराठी विभाग, कला विज्ञान व वाणिज्य महाविद्यालय,
नवलदुर्ग, ता. तुळजापूर, जि. उसमानाबाद.

संस्कृतमध्ये वाइमयाला 'काव्य' या व्यापक अर्थाच्या संज्ञेने संबोधले जात होते. मराठीमध्ये देखील काही काळापर्यंत हीच संज्ञा रुढ होती. गद्य, पद्य व नाट्य यांचा विशेष करून या संज्ञेमध्ये समावेश होता. त्याकाळी याच वाइमय प्रकारात अधिक लेखन झालेले दिसून येते. म्हणून पद्य व नाटक हे दोन वाइमय प्रकार फार प्राचीन आहेत. आधुनिक काळात वाइमयाला काव्य असे न म्हणता साहित्य ही संज्ञा रुढ झाली. काव्य ही संज्ञा कवितेपुरतीच मर्यादित होऊन साहित्य या संज्ञेला व्यापकत्व प्राप्त झाले. साहित्यात कविता, नाटक, कथा, कांदंबरी या प्रमुख प्रकाराबरोबरच चारिं, प्रवासवर्णन, लघुनिबंध असे अनेक प्रकार उद्यास आले. कांदंबरी, लघुनिबंध हे प्रकार पाश्चात्य साहित्यातून आपल्याकडे आले आहेत. लघुनिबंध ना.सी.फडके यांनी मराठीत आणला. तर कांदंबरी स्वपावलांनी आलेली दिसून येते. इंग्रजांच्या आगमनानंतर भारतीयांना पाश्चात्य साहित्याची ओळख झाली.

मुख्य शब्द: कांदंबरी प्रकार, कथा, कांदंबरी, नाटक, काव्य

प्रस्तावना

१) ऐतिहासिक कांदंबरी :

ऐतिहासिक कांदंबरीमध्ये इतिहास हा घटक महत्वाचा असतो. इतिहासाबरोबर कल्पक जोड दिलेली असते. ऐतिहासिक घटना प्रसंग व सत्याला बाधा न करता लालित्यपूर्ण भाषेत लेखक आपल्या कांदंबरीतून इतिहास सांगत असतो. मात्र त्यासाठी त्याला इतिहासाची चांगली जाण असली पाहिजे. ऐतिहासिक कांदंबरी इतिहासाच्या अभ्यासास प्रमाण मानली जात नाही. काण इतिहास व ऐतिहासिक कांदंबरी या दोन्ही संकल्पना वेगळ्या आहेत. कांदंबरीत काही प्रमाणात काल्पनिक चित्रण आलेले असते. इतिहासाचा अभ्यास करायचा झाल्यास त्याला पुराव्यादाखल साधने दाखवावी लागतात.

इतिहास लेखन व वाचन समाजाला रुक्ष कंटाळवाणे वाटते. त्यामुळे मोठ्या प्रमाणावर इतिहास वाचला जात नाही. म्हणून ऐतिहासिक कांदंबरी द्वारा समाजाला इतिहास सांगणे हा हेतू असतो. इतिहासाबद्दल कुतूहल निर्माण करणे हे ऐतिहासिक कांदंबरीचे मुख्य कर्तव्य आहे. कांदंबरीमध्ये सहेतूक नाट्यमय प्रसंगांची गुंफण लेखक करीत असतो. मराठी कांदंबरीच्या सुरुवातीच्या काळात हा प्रकार फार लोकप्रिय होता. या प्रकारास हरिभाऊंनी प्रसिद्धी मिळवून दिली. (वज्राघात, गड आला पण सिंह गेला) आजच्या काळात पण हा प्रकार लोकप्रिय आहे. म्हणूनच 'स्वामी'सारखी कांदंबरी प्रसिद्धी पावली.

२) सामाजिक कांदंबरी :

सामाजिक ही संकल्पना फार व्यापक आहे. "समकालीन सामाजिक जीवनाचे चित्रण ज्या कांदंबरीत येते तिला सामाजिक कांदंबरी असे म्हणतात." समाज जीवन हा घटक येथे महत्वाचा मानला जातो. लेखक हा समाजाचाच एक घटक असतो. समकालीन समाज जीवनाचा एक प्रभाव त्याच्यावर असतो. त्या प्रभावाने प्रेरित होऊनच ती कांदंबरीची रचना करत

म्हणून समाज जीवनाचे वितरण कांडबीरीत आज्ञावासा वाचाक, कांडबीरीची प्रकाशन होतो, आपण जे जीवन वाचावाची विनाशकी आपल्या पासाविक नाही, तसेच त्याच्या मुक्तीत कृत्यात निर्माण होते. कांडबीरीतील धरतवा प्रसंगाची आपल्या वाचाविक नाही, आहे. हे पाहत त्याच्या मुक्तीत कृत्यात निर्माण होते. कांडबीरीतील माव वितरणी जुळी असली तरी ती ऐतिहासिक सौकाढ राखत नाही, तसेच समाजिक कांडबीरी माव वितरणी जुळी असलेल्या कांडबीरी व मास्टिववाई कांडबीरी आसे दोन प्रकाशन आहे. कृत्यात वाचावाची प्रकार तर वाचावतेला ग्राधाऱ्य देऊन कल्पिलेला दुपार प्रकाश आहे. कृत्यात वाचावाची बाबर आधारित हा पहिला प्रकार तर वाचावतेला ग्राधाऱ्य देऊन कल्पिलेला दुपार प्रकाश आहे. माराठी कांडबीरीची सुरुवात शामाजिक कांडबीरीवेच (यापुणापांचा) आहे. सदाचित्रण हा भ्रष्टचाऱ्या भ्रष्टक आहे. माराठी कांडबीरीची सुरुवात शामाजिक कांडबीरीवेच (यापुणापांचा) आहे. कृत्यात जीवनाकांचा या आज्ञा भेदेक कांडबीरीची यादी उदाहरणाद्यावूल देता येति.

३) राजकीय कांडबीरी :

प्रस्तुत कांडबीरी प्रकाशनाचे राजकीय पाश्वभूमीला गहन्याचे स्थान आहे. 'ज्या कांडबीरीच्यातील तेलावा कृत्यात राजकीय जीवनावर अथवा राजकारणावर प्रकाश टाकला जातो किंवा कल्पित कथावक आणि राजकीय पाश्वभूमी घासे घेऊन कथावकाची मुऱफ केली जाते, त्या कांडबीरीला राजकीय कांडबीरी राहण्यात जाते,'¹¹⁸ राजकीय पाश्वभूमी जीवनात ज्या क्रिया-प्रतिक्रिया झाल्या असलील त्याचे यथार्थ चित्रण करून लेखकाने ताकाळीन जीवनावर प्रकाश देता येति. अशा कांडबीरी राजकीय सदरात मोडतील, विशिष्ट काढची राजकीय पाश्वभूमी कांडबीरीत किंवी उडावण्या झाली विकाशवरच राजकीय कांडबीरीने खेरे मूळ्यमापन अवलंबून आहे. माराठीप्रकाश याद्युखोलकरांच्या 'मुक्ताच्या' या कांडबीरी राजकीय कांडबीरी म्हणून ओळखले जाते. पूर्वीच्या कांडबीरीप्रकाश आजच्या राजकीय कांडबीरीचे स्वरूप वेगळे आहे. माराठीप्रकाश काही विशिष्ट घटानांनी अथवा स्वातंशप्राप्तीच्या तळमळीने राजकीय कांडबीरीला प्रेरणा मिळाली. आता राजकारणाच्या सतेसाठी स्पृष्टी निवृत्याची बेळचे निरनिश्चल यशस्वींचे जाहीरामे व घोषणा व प्रत्यक्षात सत्ता हाती आन्यात राजकीय कांडबीरीत करताना त्यांनो आलेले विकृत अथवा दांभिक स्वरूप प्रष्टाचार संप्रिसाधू राजकीय नेत्यांच्या हालपाली यांचा कांडबीरीत होऊ शकेल. अंतिकडील राजकारणावर प्रकाश टाकणाऱ्या 'सिंहासन', 'मुंबई दिनांक', तसेच कांडबीरी अरूण साधूनी लिहिल्या आहेत.

४) पौराणिक कांडबीरी :

पौराणिक कांडबीरी हा ऐतिहासिक कांडबीरीचाच एक उपप्रकार म्हणून आभ्यासकांनी मानलेला आहे. अगोदर जे पौराणिक संदर्भ समाज जीवनामध्ये असतात, त्यांचे वर्णन पौराणिक कांडबीरीत असते, पुराणातील एव्हारी कथा वर्तमानाशी तिचा संदर्भ जोडून आपल्या कल्पकतने लेखक पौराणिक कांडबीरीची योजना करीत असतो, केवळ मुण्ण सांगी एकच हेतु त्या पाठीभागे नसतो. पुराणकथा ह्या अशा कांडबीरीत रूजलेल्या असतात, पौराणिक कांडबीरीला ऐतिहासिक कांडबीरीसारख्या मर्यादा पडत नाहीत. ऐतिहासिक कांडबीरीत घटना, प्रसंग, सत्य हे क्रमाने आलेले असतात. कावळी पुराणाच्या आधाराने तपासला जातो. पौराणिक कांडबीरीतील संदर्भ हे अत्यंत लवचिक असतात असे असले तरी, कांडबीरीत मतभेदाला बाब नसतो. लेखक आपल्या प्रतिभेद्या बळावर लेखनात रोजकता निर्माण करीत असतो.

माराठीमध्ये याप्रकारचे उत्तम उदाहरण म्हणजे वि.स.खांडेकरांची 'ययाति' होय. आजच्या भौतिकवादी ज्ञानाचांनी ययातिची भोगविलासाची कथा फारच डोक्यावर घेतली,

५) प्रचारकी कांडबीरी :

प्राचीन काळापासून साहित्य हे एक प्रसार माध्यमाचे कार्य करीत आले आहे. आपल्या मताचा विचारणा करण्यासाठी केले जाणारे लेखन म्हणजे प्रचारकी साहित्य होय. हे साहित्य लिहिण्यामागे लेखकाचा काहीती हेतू असप्याप्रधान कांडबीरी लिहिताना त्यांचे स्वरूप प्रचारकी होते. विधवांची दुर्दशा चित्रित करणारी 'यमुनापर्वत' ही कथा खिश्चन धर्माचा प्रचार करणारीही ठरते. प्रचारकी कांडबीरी वस्तुस्थिति निर्दर्शनात्मकच असतात असे मात्र नाही. उन्ही सत्यसृष्टीत न आढळणारे पण लेखकास योग्य वाटत असलेले घेय त्यास कांडबीरी माध्यमाद्वारा मांडावयाचे असलाने निर्माण केलेली पाश्वभूमी सत्यसृष्टीचे प्रतिबिंब न राहता कल्पनाप्रम्य अशीच असते. प्रचारकी कांडबीरीला भराठीत खेळी मुऱफीभाऊनी केली. विशिष्ट हेतु मनात ठेवून किंवा तरूण पिढीस उपदेशाचे चार धडे द्यावेत यासाठीच त्यांनी आपल्या अनुभवांचे पडून त्याची प्रगतीही स्वाभाविक न होता विशिष्ट उद्देश साधण्याकरिता करणे भाग पडते. याचा परिणाम इतर पूरक प्रकाश

याइम्याचा मध्यव असतो. त्यापूर्वे खालेची घासाती खालात व जीवनाव विशेष पृष्ठांवरूप याकी झार. याडुकराच्या काढबद्यानून अशेत्रम ममात्मेता, मन्य, भ्रातिपा या जीवनपृष्ठावे विशेष घासाते दिसून यांनी घासात घुसाकी काढबीचे करून घासाते घासात मापा घासाता झोलावले जाते.

१.) भौतिक प्रकार काढबी :

मापात्माची काही नोकावे स्थान यांना मोलावे असते, या थोर व्यक्तीच्या विवारणाचा घगडा ममाजावर पडलेला असते. त्या व्यक्ती बोण्याची क्षेत्रातील असात यांच्या जीवनाविषयीचे कुनूहल लेखुकाच्या ममात्म्ये असते. म्हणून लेखुक त्याच्या जीवनातील घटना व प्रसंगाचा गोप्य घेण्याचा प्रयत्न करीत असतो. हा शोध म्हणजेच जीवनात्मक काढबी होय. या पोठ्या व्यक्तीचे अनुभवक्षेत्रही मापूदू असते. मर्यादामान्य घाचकांना ने नवाबे असते. ऐतिहासिक व्यक्तीचे पराङ्म गवर्नरीचे क्षेत्रातील विचारात यांची भाँति हे भौतिक प्रकार काढबीचे मुख्य आकर्षण होते.

भौतिकात्मक काढबीत जीवनातील कोणत्या घटनांना कथानकाच्या दृष्टीने महत्व आहे, याची स्पष्ट कल्यान लेखुकाता असणे ज्ञकर आहे. अणण चौप्राही लिहीत आहोत अर्जी कल्यान अजाणता का होईना लेखुकाच्या मनात फक्त असनी ता कथानकाच्या गरीला ग्राधक ट्राणारी खर्चीची मालिनी नकलत त्या कृतीत ढोकावते व अशी काढबी कटाळवाणी होण्याची जवयता असते. कॉन्ट्रीत नीट बमरील असे प्रसंग निवडून त्यांची संगती लावणे व कथानकाची जुळवणी करणे यांचे चौप्राहे काढबीच्या यशाचे रुख्य आहे.

'जी नागण' या भीमराव कुलकर्णी यांच्या काढबीने भौतिक प्रकार काढबीची मुक्कात झाली. नंतरच्या काळात 'यज्ञ' (ना.स.इनामदार), 'स्थारी', 'श्रीमानयंगी' (रणीजत देसाई) यांगण फुलला (गो.नी.दांडेकर), 'दुर्द्व्य' (रंगाधर गाडगीळ) या सदरात निवासिला गेल्या.

चील प्रकार काढबीचे सांगता येतील. अनिकहच्या काळात काळाच्या ओघात अनेक नवीन प्रकारही उद्यास आलेले दिसतात. जेंडे की संजाप्रवाही काढबी (रात्रीचा दिवस, तांबडी माती, पाणी-बा.सी. महॅकर), असित्तवादी काढबी (कोसला-भालवंद्र नेपाडे, चक्र-ज्यवंत दलवी), आनंदचारित्मक (झोंबी-आनंद यादव), काढबी सांगता येतील. काढबीच्या आकागवस्तु काढबी व लघुकाढबी असेही ग्रंथांन सांगता येतील.

काढबी वाढमय प्रकाराची वैशिष्ट्ये :

याडुम्यापैये प्रत्येक वाढमय प्रकाराता एक महत्वाचे स्थान आहे आविष्काराच्या स्वरूपानुसार लेखुक प्रकाराची निवड करीत असतो. जी वाढमय प्रकार योग्य व जवळचा वाटतो. त्याद्वारे तो अभिव्यक्ती सादर करतो. खेरे तर तो आशयच मता या प्रकारात व्यक्त करा अर्जी मागणी करत असतो.

हे गर्व वाढमय प्रकार एकमेकोपासून घेगळे असल्याचे दिसून येतात. कारण प्रत्येकाची अभिव्यक्ती व रुचना घेगळी आहे. इतकेच नाही तर त्यांचे म्हणूप्री घेगळे आहे. मनातील भाव कविताच अधिक समर्थपणे व्यक्त करू शकते. तर दिवं अशा कथानकास काढबीचीच निवड करावी लागते.

प्रत्येक वाढमय प्रकाराची खास अर्जी वैशिष्ट्ये सांगता येतील. लयबद्ध शब्द रुचना कवितेत दिसून येते. संवादाशिवाय नाटक उभे रुहू शकत नाही. याप्रमाणे काढबीचीही काही अभिव्यक्तीवरून व रचनेवरून वैशिष्ट्ये सांगता येतील.

२.) कथानक :

संवादाता नाटकाचा आत्मा मानले जाते. त्याप्रमाणे कथानकाला काढबीचा आत्मा मानले जाते. घटना व प्रसंगाची गुंफन करून सांगितलेली हक्कित म्हणजे काढबी होय. कविता वगळता सर्वच वाढमय प्रकार कथानकप्रधान असले तरी काढबीच्या बाबतीत कथानकाला अधिक महत्व आहे. मुख्य कथानकाला प्रभावी करण्यासाठी त्यास पूरक किंवा विरोधी कथानकसुदूर काढबीत येऊ शकते. त्याचे स्वातंत्र्य काढबीकाराला असते. काढबीतील कथानक म्हणजे एका किंवा अनेक पात्रांच्या जीवनातील विवक्षित प्रसंगांची चनुराईची गुंफन होय. कथानकाच्या तीन अवस्था असून या अवस्थांवरच काढबीचे यश अवलंबून आहे. त्या अवस्था म्हणजे प्रारम्भ, मध्य व शेवट. प्रारंभ म्हणजेच पुढील घडापोर्डीची भूमिका तयार करणे. मध्य म्हणजे काढबीचा उत्कर्षविटू होय. कथानकाच्या दृष्टीने शेवट हा देखील महत्वाचा असतो. काढबीच्या मागील कथानकास अनुसरूनच शेवट करायला हवा अन्यथा घाचकांचा विस झोण्याची ज्ञक्यता असते.

19. *Leucosia* *leucostoma* *leucostoma* *leucostoma* *leucostoma*

卷之三

८) विद्यार्थी : इस प्रकार सीधा विस्ताराते गोठा अपने लकड़ी के बदले आज जब उनकी कथाएँ अशी असतीत की, तो उनकी जगह एक अनेक घटना - पढ़ायांदी करना चाहिए जिनमें शक्ति या गरजेतुवच कालजी उद्यापां आली।

लेखकांना कहाणाविस्तरास काढवीच्ये आधिक वाब असतो, इतर प्रकारामध्ये यावर मर्यादा पडते. लेखकांना असावलेली लेखकास अोके पाने खची घालता येऊ शकते, घटगाही अधिक समाविष्ट कराता येऊ शकते. लेखकांना युद्धाते काढवी हा चाहूमध्ये एकारा अधिक उपयुक्त आहे, या गुणामुळेच श्रीकृष्ण, कर्ण या महामुर्ती लेखकांना शकती अभिव्यक्तीसाठी आधुनिक काळात एक विस्तीर्ण पट असलेल्या गद्य वाचातील दृष्टव्यातीले पूर्ण केली.

二〇四

हात्येच हा भ्रातवी लोकांना आरसा आहे, असे म्हटले जाते. त्याप्रमाणे साहित्यात मानवी जीवन विषय आहे. यातु कृतिकामी एकारात्मा शाणसांच्या सर्वांगावे चित्रण होईलच असे निश्चित सांगता येणार नाही. परंतु कृतिकामी याच आपल्यां असे तुम्हारा विधान कळू शकतो, व्यक्ती हा काढबाबीच्या केंद्रस्थानी असल्यामुळे त्याचा वावा झेंडे कृतिकामी यासाठी आहेत. सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक इ. सर्व क्षेत्रांचं चित्रण काढबाबीमध्ये वेळ शकतो, कृतिकामी यासाठी काढबाबीला साही. काढबाबीच्या अनुभव क्षेत्राविषयी योझ ओरेंगा गसेट आपल्या भेट्या निश्चित दिलेला.

"Within the novel almost anything fits Science religion sociology and criticism if only it is ultimately unrealised and confined within the inner world of novel." इलवी जोडिन अंगहारांचे कोणतेही रूप आविष्कृत करण्याची क्षमता काढबरी या वाढमय प्रकाशामध्ये काढफारांचे केंद्र स्थिरीकृत जाहे. तशीच तिची सघनादेखील कोणत्याही ठाराविक स्वरूपाच्या तांत्रिक बंधनापासून मुक्त असे.

卷之三

कांदंबरीचा संबंध बास्तव जीवनाशी आहे. अवास्तविक गोर्टीना कांदंबरीमध्ये स्थान नाही, काही प्राणात देवता देवता येते, तेही बास्तविक पातळीवरचे असते. ज्या घटना काल्पनिक वाटतात त्या माणसांच्या जीवनात केव्हाही घडून घडून याचीही घटना बास्तवता केली जाते. कांदंबरीच्या निर्मितीमागील प्रेरणा बास्तव जगाशी संबंधित आहेत. अनेक शब्द आहेत त्याच 'सत्य' ब्रगाचा आभास निर्माण करणारी शब्दसृष्टी निर्माण करण्याचा प्रवत्न कांदंबरीका कांदंब असेही दर्शकांसह या प्रथेत इयान बें नमूद करतात,

"With the help of their larger perspective the historians of novel have been to do much more to determine the idiosyncratic feature of the news form. But they have seen realism as the defining characteristic which differentiates the work of early eighteenth century novelists from previous fiction." वरील सर्व प्रमुख वैशिष्ट्यांवरील चर्चा, कथ्य व मिरेदाता अधिक महत्व, मनोविश्लेषण हीही काढंबरीचे वैशिष्ट्याचे म्हणून सांगता येतील. या सर्व वैशिष्ट्यांचे वैशिष्ट्य व श्रेष्ठत्व सिद्ध होते.

वारीलप्रमाणे कादंबरीच्या व्याख्या स्वरूप वैशिष्ट्याविषयी अनेक अभ्यासकांनी विश्लेषण केले असले तरी ते परिपूर्ण आहे, असे म्हणता येणार नाही. कादंबरीची नेमकी व्याख्या करणे तिचे स्वरूप स्पष्ट करणे कठीण आहे, विस्ताराने व्यापक इतिहासे सम्बद्ध असा हा प्रकार घोजविचा शब्दात सांगणे शक्य नाही. पुढील भागात कादंबरी व इतर वाङ्मय प्रकारातील संबंध पृष्ठ करण्याचा प्रयत्न केलेला आहे.

• कादंबरी व इतर वाङ्मय प्रकार :

साहित्यामध्ये अभिव्यक्तीवरून कथा, कादंबरी, नाटक, काव्य असे अनेक प्रकार निर्माण झालेले दिसून येतात. प्रकार इताश्चे किंवा नाही याविषयी विचारवंतामध्ये दूमत असलेले दिसून येते. एखादा आशय ठराविक वाङ्मय प्रकारामधूनच आधक अभिव्यक्त होऊ शकतो, म्हणून साहित्यामध्ये वाङ्मय प्रकाराला अधिक महत्व आहे, हे प्रकार भिन्न वाटत असले तरी ते कमेकांपासून पूर्णपणे वेगळे करता येणार नाहीत. परस्परसंबंधी असे आहेत.

कादंबरी व नाटक :

नाटक हा दृश्य आणि श्राव्य प्रकार आहे, या वैशिष्ट्यामुळे अनेक मर्यादाही नाटकावर पडलेल्या दिसतात. मनोरंजन इतेहे दोन्ही प्रकाराची वैशिष्ट्य. परंतु कादंबरी एकावेळी एकाच व्यक्तीचे मनोरंजन करू शकते, परंतु नाटक एकाच वेळी हजारे व्यक्तीचे मनोरंजन करू शकते. कादंबरीचे क्षेत्र नाटकापेक्षा अधिक विस्तृत असल्यामुळे सामाजिक जीवनाचा चित्रपट अधिक गोरुणा प्रमाणात चित्रित करायला कादंबरी हे साधन उपयुक्त ठरते. लेखकाला स्वतःचा दृष्टीकोन, मते, विचार जीवनभाष्य व्यक्त करायला कादंबरीत अधिक बाब असतो. “कादंबरीकाराला आपल्या कलात्मतेचे प्रदर्शन करायला दुसऱ्या कोणत्याच गोष्टीचे गाहाय्य घेण्याची आवश्यकता नसते. नाटककाराला आपला कलाविष्कार स्वतंत्रपणे करता येत नाही. त्यासाठी त्याला तीन गोष्टीचे सहाय्य घ्यावे लागते. नाट्यगृह, नट आणि प्रेक्षक तरच नाटककल्याचे लेखन खन्या अर्थने सार्थकी लागणार आहे.” हणजेच नाटकाचे धश केवळ लेखकावर अवलंबून नसून इतरही काही घटकावर अवलंबून आहे. नाटककला ही कादंबरी जाखनासारखी स्वतंत्र नाही. दोन्ही प्रकारात विस्तार, मांडणी, प्रसंगयोजना, व्यक्तिचित्रण इतकेच नाही तर विषयाची निवड गामध्येही भेद जाणवतो. कादंबरीत अनेक लहानमोठ्या प्रसंगाची मालिका गुंफायला लेखकाला अवसर मिळतो. तर नाटकात वार दोन प्रसंगापलीकडे फारसे घालता येत नाही. नाटकात पात्रांच्या स्वभावाचे पानोनपान चित्रण करता येते. नाटकात मात्र तंत्रादाच्या व पात्रांच्या कृतीतून व्यक्तिर्दर्शन घडविले जाते. नाटकाला वेळेचे बंधन आहे.

कादंबरी व कथा :

या दोन प्रकारामध्ये बरेच साम्य दिसून येते. कथानक, व्यक्तिचित्रण, निवेदन या घटकांच्या बाबतीत हे साम्य दिसून येते. कथेमध्ये एकच कथानक असते तर कादंबरीमध्ये एकापेक्षा अधिक कथानक येऊ शकतात. तेच पात्रांच्या बाबतीत कथेमध्ये गात्रांच्या संख्येवर मर्यादा पडते. जितकी परिणामकारकता कादंबरीने साधता येते तितकी कथेतून साधता येत नाही. म्हणून कादंबरीची तुलना महाकाव्याशी केली जाते.

कादंबरी व कविता :

या दोन प्रकारात बरेच वेगळेपण दिसून येते. कादंबरी कथानक प्रधान गद्य वाङ्मय प्रकार आहे तर कविता पद्यमय, काव्यात भावनेला अधिक प्राधान्य असते. विस्ताराच्या दृष्टीने विचार केल्यास कादंबरी सरस ठरेल. जीवनाच्या व्यापक दृष्टीने विचार करण्याची क्षमता काव्यात नाही. लालित्य, गोडवा या गोष्टी पद्यामध्ये जशा आढळतात तशा कादंबरीमध्येही आढळतात. म्हणून कादंबरीला गद्यकाव्य असेही म्हटले जाते. काव्य छंदबद्ध असल्यामुळे काव्यात लय व ताल दिसून येतो. कादंबरीत याचा अभाव आहे.

“काव्यात रचनेला महत्व असते तर कादंबरीत विश्लेषणाला, काव्यात रसात्मक माधुर्य, लय नादबद्धता असते, ते गेय असते. तशी कादंबरी नसते.” वाचकांच्या दृष्टीने मात्र दोन्ही प्रकार तितकेच लोकप्रिय आहेत.

निष्कर्ष:

कादंबरी एक ग्रमुख वाङ्मय प्रकार विचार केला आहे. अनेक विचारवंतांनी कादंबरीच्या व्यामिश रूपाचे विवेचन केले आहे. महाकाव्याशी साधार्य साधणारा हा प्रकार मानवी जीवनाच्या सर्वांगात स्पर्श करणारा आहे. कादंबरीचे प्रारंभीचे रूप व

आजचे रूप चामध्ये कार मोठे अंतर आहे. जसा काळ लोटला तसे या प्रकारामध्ये तांत्रिकदृष्ट्या विकास होत गेला दृष्टीने विचार केला तर विविधता येत गेलेली दिसते. आपल्या अंगभूत सामर्थ्यामुळेच हा प्रकार लोकप्रिय झाला तमात.

संदर्भ टीपा

१. तवैव : पृ. १९५
२. ल.ना. जोग : 'कादंबरी' चिरंजीव ग्रंथ प्रकाशन, पुणे, प्रथमावृत्ती १९६३, पृ. ५५
३. Gasset, Jose Ortega Y.: The Dehumanization of Art and other Essays on Art, C Literature, Princeton University Press, Princeton, 1972 P.103
४. Ian Watt: The Rise of the Novel, Studies in Defoe, Richardson and Fielding Chatto & London, 1960 P.10
५. बालशंकर देशपांडे : 'कादंबरी विवेचन आणि विश्लेषण', पृ. ८२
६. ज्ञानहवी संत : 'कादंबरी एक वाइमयप्रकार', मोघे प्रकाशन कोल्हापूर, आवृत्ती पहिली १९७१, पृ. २२

PRINCIPAL
Arts Science & Commerce College
Naldurg, Dist.Osmanabad-413602